

Czesław Maj

Stereotypy sąsiadów w polskiej opinii publicznej

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 23, 25-35

1995/1996

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zakład Stosunków Międzynarodowych Wydziału Politologii UMCS

CZESŁAW MAJ

Stereotypy sąsiadów w polskiej opinii publicznej

Stereotypes Concerning Neighbours in Polish Public Opinion

STEREOTYP A OPINIA PUBLICZNA

Twórca teorii i pojęcia stereotypu Walter Lippmann traktuje go jako nieodłączny element funkcjonowania opinii publicznej.¹ Oznacza to, że stereotyp wyrażany jest przez zbiorowości społeczne. Związek ten nie przekreśla odmienności obydwu pojęć. Stereotyp traktowany bywa z reguły jako rodzaj zniekształconego, schematycznego i jednocześnie „sztywnego” obrazu rzeczywistości.² Bliższe jednak realiom jest rozumienie stereotypu jako względnie trwałego, emocjonalnego obrazu rzeczywistości. Charakteryzuje się on również istnieniem warstwy wartościującej, przy czym mogą to być zarówno oceny pozytywne, jak i negatywne, odróżnia to stereotyp od uprzedzenia.³ W odniesieniu do obiektu będącego przedmiotem odzwierciedlenia stereotyp przybiera postać bądź auto-, bądź heterostereotypu.⁴ Omawiany sposób

---

¹ W. Lippman, *The Public Opinion*, New York 1963, s. 73.

² A. Kapiszewski, *Stereotyp Amerykanów polskiego pochodzenia*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 25–29.

³ C. Maj, *Stereotypy w kulturze politycznej społeczeństwa polskiego*, [w:] *Tradycje i współczesność kultury politycznej w Polsce (1918–1990)*, pod red. E. Olszewskiego, Lublin 1991, s. 165–196.

⁴ *Ibidem*.

odzwierciedlenia rzeczywistości bywa też generalizacją lub kategoryzacją.⁵ Można też wskazać na występowanie stereotypów spontanicznych i sterowanych.

Opinia publiczna charakteryzuje się natomiast znacznym zakresem zmienności⁶, ulegając oddziaływaniom uwarunkowań konkretno-historycznych. Ważną jej cechą jest również rozproszenie. Oznacza to, że rzadko zdarza się, aby opinia publiczna prezentowała poglądy całego społeczeństwa (jest to także charakterystyczne dla stereotypu), odnosi się jedynie do poglądów wyrażanych przez grupę poddaną odpowiednim badaniom. Rzadko też występuje w niej pełna zgodność co do jednoznacznej oceny poszczególnych wydarzeń i procesów. Wskazać tu wypada na wieloznaczność określenia „opinia publiczna”. Włoski socjolog i politolog Donato Goffredo wyodrębnił trzy interpretacje opinii publicznej: podmiotową, przedmiotową i funkcjonalną.⁷

Polskie badania opinii publicznej oraz stereotypów narodowych rozpoczęły się w latach sześćdziesiątych. Analizy opinii społeczeństwa polskiego w tym czasie koncentrowały się na określeniu sympatii i antypatii narodowych Polaków oraz wskazaniu cech charakterystycznych dla współplemieńców.⁸ Od tego czasu nie były w Polsce przeprowadzane podobne badania, przynajmniej w skali ogólnokrajowej. Niezwykle intensywne analizy stereotypów narodowych dotyczyły jedynie stosunków polsko-niemieckich. Prowadziły je ośrodki naukowe w Poznaniu, Wrocławiu, Zielonej Górze, Szczecinie. Z przyczyn ideologicznych unikano podejmowania zagadnień funkcjonowania stereotypów narodowych w odniesieniu do sąsiadów ze Wschodu. W prezentowanych opiniach powszechne było wówczas pojęcie „obywatela ZSRR” bez wyodrębniania narodowego. Względy ideologiczne sprawiły też, że odgórnie lansowany był pozytywny stereotyp Niemca z NRD dla przeciwstawienia go rodakowi, a mieszkańcowi RFN.

Dopiero pod koniec lat osiemdziesiątych pojawiły się pierwsze prace dotyczące stereotypu Rosjanina, Małorusina i Ukraińca w społeczeństwie polskim. Pionierską rolę odegrała w tej kwestii publikacja Andrzeja Kępińskiego.⁹ Stereotypy tych narodów, a także Litwina, Czecha oraz w mniejszym stopniu Słowaka odnaleźć można w polskich przysłowiach.

Zmiany, jakie dokonały się w opinii Polaków na temat swoich sąsiadów, są rezultatem wielowiekowych bezpośrednich kontaktów, efektem mi-

⁵ *Ibidem*.

⁶ Por. H. L. Childs, *Public Opinion: Nature, Formation and Role*, Princeton–New Jersey–Toronto–New York–London 1965, s. 1–12.

⁷ D. Goffredo, *Formazione dell'opinione pubblica*, Roma 1974.

⁸ J. Szacki, *Polacy o sobie i o innych narodach*, Warszawa 1969.

⁹ A. Kępiński, *Lach i Moskal. Z dziejów stereotypu*, Warszawa–Kraków 1990.

nionych konfliktów i krwawych, dramatycznych walk. Równocześnie, co łatwo daje się zauważyć, historyczna odległość konfliktów łagodzić może obraz obcych narodów. Dobitnie ilustruje to stereotyp Szweda w społeczeństwie polskim. Podobnie polityka Turcji w wieku XVIII i XIX w stosunku do Polski złagodziła opinię o tym narodzie i państwie w społeczeństwie polskim. Tradycyjnie negatywne pozostają osądy Polaków na temat Cyganów czy też Żydów¹⁰, co wcale nie oznacza dążenia do fizycznej eliminacji tych narodów lub ich odseparowania, jest jedynie formą wskazania na ich kulturową odmienność. Stereotyp Niemca w społeczeństwie polskim wskazuje zarówno na pozytywne, jak też negatywne cechy charakteru przedstawicieli tego narodu. Do pozytywnych zaliczane są: punktualność, dokładność, oszczędność, staranność, pracowitość (Niemcy są nawet uznawani za bardziej pracowitych niż Polacy), obowiązkowość. Z drugiej jednak strony wskazywane są negatywne strony charakteru społeczeństwa niemieckiego, np. zachłanność, bezduszność, okrucieństwo czy wrogość.¹¹

SĄSIEDZI W POLSKIEJ OPINII PUBLICZNEJ

Wspomniane wcześniej badania polskiej opinii publicznej pod kątem sympatii oraz antypatii narodowych wykazały, że Polacy do najważniejszych swoich cech charakterologicznych zaliczają: waleczność (87%), żądzę wiedzy (48%), pracowitość (47,8%), wytrwałość (47,5%). Do cech negatywnych zaliczono: niedyscyplinowanie (53%), rozrzutność (49,4%), „słomiany zapach” (47%).¹² Na skali sympatii Polacy ulokowali rodaków dopiero na 11 miejscu, co po części wynikać mogło z wadliwie postawionego pytania. Procentowo zaś sympatie i antypatie narodowe społeczeństwa polskiego przedstawiają się następująco:¹³

a) Skala sympatii:	b) Skala antypatii:
Francuzi 31,7%,	Niemcy 66,8%,
Węgrzy 24,0%,	Czesi i Słowacy 17,2%,
Chińczycy 22,1%.	Chińczycy 13,5%,
	Rosjanie 13,3%.

Interesująco prezentuje się natomiast kwestia przyzwolenia Polaków na zawarcie przez córkę małżeństwa z przedstawicielem obcych narodów. Na przykład mimo większego stopnia antypatii wyrażano by raczej zgodę na

¹⁰ Zob. *Nowa księga przysłów polskich*, t. 1-3, Warszawa 1973.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Szacki, *op. cit.*, s. 48.

¹³ *Ibid.*, s. 36 i 37.

małżeństwo z Niemcem z RFN niż z NRD.¹⁴ Zdecydowany opór napotkałaby natomiast oferta ze strony Chińczyka, czarnego Afrykanina, Japończyka i Izraelczyka.¹⁵

Proces przemian politycznych, jaki dokonywał się w Polsce i w Europie, nie pozostał bez wpływu na kształt polskiej opinii publicznej (zaznaczyło się także oddziaływanie przemian ogólnoswiatowych). Przeprowadzone przez krakowski Ośrodek Badań Prasoznawczych analizy opinii Polaków na temat stanowiska wobec Polski różnych państw w wypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego wykazały istnienie różnych ocen co do takich spodziewanych zachowań. Prezentują je zestawienia współczynników wrogości:¹⁶

A. Najwyższy współczynnik wrogości: Neutralność:

Izrael	20,68	11,1
RFN	17,30	6,5
ChRL	5,96	19,1
RPA	5,96	51,1
Japonia	3,80	41,6

B. Najniższy współczynnik wrogości: Neutralność:

Szwecja	0,09	40,0
Francja	0,08	17,1
Rumunia	0,08	16,8
Wietnam	0,06	25,0
Jugosławia	0,05	16,1
Kuba	0,03	18,4
Bułgaria	0,03	10,5
Węgry	0,01	5,8

Zaprezentowane opinie ilustrują oczekiwania społeczeństwa polskiego w wypadku wybuchu konfliktu zbrojnego z udziałem Polski, przy jednoczesnym pozostawieniu — świadome założenie autorów badań — poza obszarem zainteresowania zachowań obu supermocarstw.

Zróznicowanie polskiej opinii publicznej w sprawie postrzegania państw przyjaznych i wrogich można wskazać posługując się rezultatami badań na-

¹⁴ *Ibid.*, s. 41.

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ J. Mikułowski-Pomorski, *Odprężenie i poczucie bezpieczeństwa w świetle opinii odbiorców środków komunikowania*. „Materiały Ośrodka Badań Prasoznawczych w Krakowie”, Kraków (ok. 1978), s. 12.

ukowców wrocławskich.¹⁷ Wskazują oni, że w połowie lat osiemdziesiątych mieszkańcy Dolnego Śląska za najbardziej przyjazne uznawali: ZSRR (27%), Węgry (24,1%), Francję (18,9%), Czechosłowację (14,3%), NRD (12,0%), Bułgarię (10,6%), Kubę (10,3%), Jugosławię (9,0%), Finlandię i Rumunię (po 3,7%).¹⁸ Nieprzychylność Polsce przypisywano przede wszystkim RFN (27,5%), ChRL (21,0%), USA (8,3%), Egipcjowi (6,9%) oraz Albanii (5,0%).¹⁹

Przełom lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych łączy się z istotnymi przemianami politycznymi w Europie, w tym również w najbliższym otoczeniu Polski. Dotyczy to głównie procesu reintegracji Niemiec oraz rozpadu ZSRR. Powstanie nowych organizmów państwowych oraz zachwianie stabilności politycznej w tym regionie świata znalazło swoje odbicie także w kształcie opinii publicznej, w wyrażanych przez społeczeństwa osądach. Dokonały się istotne zmiany w postrzeganiu uzależnień politycznych i gospodarczych Polski.²⁰

Tab. 1. Podporządkowanie gospodarcze i polityczne Polski
Poland's economic and political subordination

Państwo	Podporządkowanie gospodarcze		Podporządkowanie polityczne	
	tak	nie	tak	nie
Białoruś	8	77	6	77
Czechy	9	79	5	79
Litwa	10	77	8	75
Niemcy	70	19	52	33
Rosja	28	57	33	50
Słowacja	4	83	3	81
Ukraina	21	65	19	65

Zaistniałe przemiany polityczne kojarzą się w sposób widoczny ze wskazywaniem na realne lub tylko potencjalne zagrożenie integralności terytorialnej Polski.

Zachodzące przemiany polityczne na terenie Niemiec i Rosji rzutują niezwykle mocno na poczucie ogólnego bezpieczeństwa Polaków. Oznacza to

¹⁷ M. Wolański, *Miejsce Polski we wspólnocie państw socjalistycznych*, [w:] *Kultura polityczna robotników. Preliminaria*, pod red. M. Surmaczyńskiego, „Acta Universitatis Vratislaviensis” nr 956, Nauki Polityczne XXXI, Warszawa–Wrocław 1988, s. 126–142.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Podporządkowanie polityczne i gospodarcze Polski. „Serwis Informacyjny CBOS” 1993, nr 9, s. 5.

Tab. 2. Poczucie zagrożenia dla integralności terytorialnej Polski²¹
The feeling of threat to the territorial integrity

Państwo	Zagrożenie	
	tak	nie
Białoruś	9	76
Czechy	4	82
Litwa	11	74
Niemcy	56	31
Rosja	30	56
Słowacja	2	84
Ukraina	42	43

wskazanie tych sąsiadów, ze strony których, zdaniem badanych, można się spodziewać jakiegokolwiek zagrożenia dla naszego kraju. Ilustrują to rezultaty badań opinii publicznej przeprowadzone przez CBOS w początkach roku 1992. W odniesieniu do przemian na terytorium ZSRR, 44% respondentów wyrażało przekonanie, że korzystniejszym dla Polski układem byłoby graniczenie z czterema samodzielnymi, ale słabszymi państwami niż z jednym silnym sąsiadem, zwolennicy drugiej możliwości stanowili 37% ankietowanych.²² Badania te wykazały też znaczny pesymizm społeczeństwa polskiego w kwestii konsekwencji dla bezpieczeństwa Polski rozpadu ZSRR.

Tab. 3. Skutki rozpadu ZSRR dla bezpieczeństwa międzynarodowego²³
The effects of the Soviet Union's breakup for international security

Przewidywane skutki	tak	nie
Zagrożenie dla bezpieczeństwa Polski	84%	16%
Wojna domowa	92%	8%
Wojna światowa	51%	49%

Przewidywany scenariusz wydarzeń implikował odpowiednie stanowisko Polaków w sprawie dysponowania arsenałem nuklearnym byłego Związku Sowieckiego. 44% ankietowanych wyrażało pogląd, że dysponentem powinna być Wspólnota Niepodległych Państw, 28% respondentów opowiadało się za przekazaniem arsenałów nuklearnych Rosji (po deklaracjach prezydenta

²¹ *Ibidem.*

²² Opinie o odczuciu wobec przemian na terytorium byłego ZSRR. „Serwis informacyjny CBOS” 1992 nr 1, s. 59–78.

²³ *Ibidem.*

B. Jelcyna), 15% zaś stało na stanowisku pozostawienia tych arsenałów do dyspozycji państw, na których terytorium stacjonowały te jednostki.²⁴

W sposób mniej więcej zbliżony oceniano skutki przemian politycznych na terenie ZSRR i Niemiec dla bezpieczeństwa Polski.

Tab. 4. Skutki przemian na terenie ZSRR i Niemiec²⁵
The effects of transformations in the former Soviet Union and in Germany

	Rozpad ZSRR	Zjednoczenie Niemiec
Bez zmian	28%	34%
Raczej poprawa	18%	16%
Zdecydowana poprawa	3%	3%
Nie wiem	12%	11%
Raczej pogorszenie	27%	28%
Zdecydowane pogorszenie	12%	8%

Opiniom Polaków w sprawie konsekwencji przemian politycznych na terenie Niemiec i ZSRR towarzyszyło przekonanie odnoszące się do stopnia zagrożenia ze strony poszczególnych sąsiadów, a także wskazania na zakres przyjaźni i sympatii dla Polski.

Tab. 5. Zagrożenie dla Polski ze strony sąsiadów²⁶
Threats to Poland on the part of its neighbours

Państwo	Tak	Nie	Nie wiem
Białoruś	17%	66%	17%
Czechosłowacja	5%	83%	12%
Litwa	14%	72%	14%
Niemcy	60%	26%	14%
Rosja	47%	37%	16%
Ukraina	53%	31%	16%

Tab. 6. Narody przyjazne dla Polaków²⁷
Nations friendly towards the Poles

Państwo	Tak	Nie	Nie wiem
Słowacy	54%	12%	34%
Czesi	39%	31%	30%
Rosjanie	33%	39%	28%
Białorusini	32%	27%	41%
Litwini	30%	42%	28%
Niemcy	30%	49%	21%
Ukraińcy	23%	52%	25%

Powyższe opinie nie pozostawały bez znaczenia dla wyrażania poglądów odnoszących się do współpracy politycznej i gospodarczej w ramach „trójkąta wyszehradzkiego”. Jedynie 3% ankietowanych Polaków prezentowało

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ Opinia o międzynarodowym położeniu Polski. „Serwis informacyjny CBOS” 1992 nr 6, s. 99–115.

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

zdecydowanie negatywne zdanie w kwestii kooperacji militarnej w ramach „trójkąta wyszehradzkiego”, zwolennicy poglądu „raczej tak” stanowili 40% badanych, 26% nie miało jednoznacznej opinii w tej sprawie, odpowiedzi „zdecydowanie tak” udzieliło 17% ankietowanych, a zwolennicy stanowiska „raczej nie” stanowili 14% respondentów.²⁸

Interesująco prezentuje się także opinia społeczeństwa polskiego w sprawie współpracy z Rosją i Ukrainą. Konieczność „tak samo bliskiej współpracy z Rosją i Ukrainą” wskazywało 56% ankietowanych, potrzebę „trzymania się z daleka od Rosji i Ukrainy” prezentowało 15% badanych, 13% nie posiadało jednoznacznego poglądu w tej sprawie, natomiast zwolennicy „bliższej współpracy z Rosją niż z Ukrainą” oraz „bliższej współpracy z Ukrainą niż z Rosją” stanowili 8% respondentów.²⁹

Tab. 7. Współpraca gospodarcza³⁰
Economic cooperation

Państwo	Tak	Nie	Nie wiem
USA	80	12	8
Niemcy	78	13	9
Czechy	73	17	10
Wielka Brytania	70	19	11
Francja	61	27	12
Austria	58	30	12
Rosja	58	30	12
Węgry	56	31	13
Ukraina	56	31	13
Słowacja	50	37	13
Litwa	50	36	14
Białoruś	46	40	14
Bułgaria	33	52	15
Rumunia	27	57	16

Tab. 8. Współpraca polityczna³¹
Political cooperation

Państwo	Tak	Nie	Nie wiem
USA	73	15	12
Czechy	64	22	14
Niemcy	63	22	15
Wielka Brytania	59	26	15
Francja	52	31	17
Rosja	49	34	17
Ukraina	49	34	17
Węgry	49	34	17
Słowacja	47	36	17
Litwa	45	38	17
Austria	42	39	19
Białoruś	41	41	18
Bułgaria	29	51	20
Rumunia	26	55	19

Opinie na temat sympatii do sąsiadów oraz postrzegania realnych lub tylko potencjalnych zagrożeń z ich strony pozostają w ścisłym związku z poglądami Polaków w sprawie ogólnej kooperacji politycznej i gospodarczej. Równocześnie badani przez CBOS odpowiedzieli na pytanie dotyczące zacieśniania współpracy politycznej i gospodarczej.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ Podporządkowanie... , s. 6.

³¹ *Ibidem.*

Tab. 9. Opinie w sprawie zacieśniania współpracy³²
Opinion on the tightening of cooperation

Państwo	Zacieśnianie współpracy gospodarczej	Zacieśnianie współpracy politycznej
Niemcy	52	39
USA	50	49
Rosja	24	19
Czechy	22	22
Francja	22	20
Wielka Brytania	17	20
Ukraina	14	14
Austria	12	4
Węgry	7	7
Białoruś	6	6
Litwa	5	6
Słowacja	4	7
Bułgaria	1	1
Rumunia	0	0

ZMIENNOŚĆ SYMPATII I ANTYPATII SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO

Jak już zasygnalizowano, stereotypy narodowe nie są całkowicie niezienne, ulegają modyfikacjom pod wpływem bezpośredniego poznawania się społeczeństw, oddziaływania środków masowej komunikacji, powstawania dystansu historycznego do sytuacji konfliktowych. Czynniki te mają wpływ na przesunięcia w skali sympatii i antypatii. Wspomniano już, że socjologiczne analizy tego zjawiska w latach sześćdziesiątych ujawniły, że Polacy największą sympatią darzyli Francuzów, Węgrów i Rosjan, skalę antypatii zdominowali natomiast Niemcy, a w dalekiej odległości pozostawali Czesi i Słowacy oraz Chińczycy. Zmienność sympatii społeczeństwa polskiego wykazały natomiast przeprowadzone w odstępie kilku miesięcy badania w latach 1992 i 1993.

Zaprezentowane zestawienie (tab. 10) jest ilustracją sympatii i antypatii narodowych społeczeństwa polskiego w początkach lat dziewięćdziesiątych. Zaznaczyć tu wypada, iż niemal identycznie wygląda odczucie Polaków w sprawie sympatii innych narodów dla naszego społeczeństwa.³³

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

Tab. 10. Sympatie narodowe Polaków w latach 1992–1993³⁴
 Polish national likings in 1992–1993

Naród	Badania w roku 1992			Naród	Badania w roku 1993		
	+	-	0		+	-	0
Francuzi	79	11	10	Włosi	63	6	24
Amerykanie	79	13	8	Amerykanie	62	9	25
Kanadyjczycy	74	1	25	Francuzi	61	9	25
Holandrzy	70	1	28	Anglicy	47	16	32
Włosi	74	2	23	Węgrzy	47	18	29
Szwedzi	68	1	29	Szwedzi	44	14	30
Austriacy	63	2	33	Austriacy	41	19	29
Anglicy	66	3	29	Czesi	38	28	29
Japończycy	62	4	32	Słowacy	33	27	31
Węgrzy	67	4	27	Litwini	24	43	26
Czesi i Słowacy	58	13	27	Niemcy	23	53	22
Bułgarzy	41	10	46	Bułgarzy	19	41	30
Estończycy	34	8	55	Białorusini	19	47	25
Łotysze	38	13	46	Rosjanie	17	56	24
Litwini	43	24	31	Izraelczycy	15	51	25
Białorusini	35	23	40	Ukraińcy	12	65	19
Niemcy	45	15	16	Serbowie	10	55	19
Izraelczycy	28	27	43	Rumuni	9	66	19
Chińczycy	23	22	53				
Rosjanie	30	42	26				
Libijczycy	15	29	54				
Ukraińcy	30	40	28				

Jak zasygnalizowano na wstępie, cechą charakterystyczną opinii publicznej jest jej rozproszenie przestrzenne. Zjawisko takie można zaobserwować również w odniesieniu do stereotypów narodowych Polaków, a głównie wyobrażeń o sąsiadach i realnym lub potencjalnym zagrożeniu z ich strony. Socjologiczne analizy poczucia bezpieczeństwa Polaków przeprowadzone w początkach lat dziewięćdziesiątych wykazały, że występuje poważne zróżnicowanie poczucia zagrożenia ze strony konkretnych sąsiadów w zależności od miejsca zamieszkania badanych. Mieszkańcy Dolnego Śląska odczuwają niższy stopień zagrożenia ze strony Ukrainy niż mieszkańcy województwa przemyskiego czy krośnieńskiego. Podobnie Polacy z Suwalszczyzny częściej wskazywali na zagrożenie ze strony Litwy niż rodacy z województw centralnych.³⁵ Należy zauważyć, że najbardziej ogólnopolski charakter przy-

³⁴ Stosunek Polaków do innych narodowości. „Serwis Informacyjny CBOS” 1993, nr 9; Stosunek Polaków do innych państw oraz wyobrażenia o uczuciach innych narodów do Polski. „Serwis Informacyjny CBOS” 1992, nr 7.

³⁵ *Ibidem*.

mowało poczucie zagrożenia ze strony Niemiec, Ukrainy i Rosji. Podobnie wyglądał przestrzenny rozkład sympatii i antypatii narodowych. Było to w jakimś stopniu powiązane z poczuciem bezpieczeństwa a także z odbiorem oficjalnych wystąpień władz państw ościennych, ich polityki wobec mniejszości narodowych, w tym Polaków, a także od zachowań obywateli państw sąsiednich. Na taki kształt sympatii i antypatii rzutował również czynnik historyczny, bez uwzględnienia którego nie byłoby w pełni możliwe zinterpretowanie uzyskanych danych.

SUMMARY

A stereotype is a relatively permanent, historically conditioned, subjective, emotional, evaluative and generalized or categorized image of reality that functions at the level of popular consciousness. Public opinion, however, can be treated in terms of the subject, object and function. It is characterized by the emotional and the volatile, by fragmentariness and diffusion. There is a strong link between the stereotype and public opinion, especially manifested in that public opinion treated as the subject is the carrier of stereotype. The stereotype, like public opinion, is characterized by fragmentariness.

Studies in national stereotypes in Polish society and the opinion on neighbours demonstrated that there is Polish opinion on different nations. These images also covered Poland's neighbours. Over the twenty five years since the previous investigation of stereotypes there has been a certain shift in the likings and antipathies of Polish society. It must be noted that the changes that took place in Europe and in the world were reflected in the opinions of Polish society. The Polish consciousness absorbed the breakup of the Soviet Union and the unification of Germany, which was indicative both of advantages for Poland and of the consequent threats, whether real or potential, to the country.